

ȘCOALA NAȚIONALĂ DE STUDII POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE

Școala Doctorală în Științele Comunicării

TEZĂ DE DOCTORAT

**Evaluarea comunicării despre modelul occidental în spațiul online
românesc – percepții și provocări**

REZUMAT

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC

Prof. univ. dr. Tudor Vlad

DOCTORAND

Dana Curciu (Sultănescu)

București

2023

CUPRINSUL TEZEI

1. Introducere	5
2. Cadru teoretic.....	16
2.A. Modelul occidental. Rolul atașamentului față de valorile democratice pentru stabilitatea sistemului democratic	16
2.A.1. Modelul democratic occidental, reper în construcția României democratice	16
2.A.2. Susținerea populației pentru valorile democratice – fundamentală pentru stabilitatea democrației.....	20
2.A.3. Ascensiunea internetului. Informația fără „gatekeeper”	24
2.B. Era rețelelor și impactul new media/social media asupra comunicării.....	28
2.B.1. Societatea-rețea și noua paradigmă media	28
2.B.2. Impactul new media și social media.....	29
2.B.3. Modificarea comportamentului referitor la știri. Expunerea incidentală/accidentală vs expunerea selectivă la știri	31
2.B.4. Efectul asupra cunoașterii politice	36
2.B.5. Engagement și interactivitate	38
2.B.6. Impactul asupra încrederii și asupra evaluării autorităților	39
2.B.7. Impactul asupra comportamentului politic	41
2.B.8. Emergența dezinformării & fenomenul fake news.....	42
2.B.9. Emergența propagandei anti-occidentale	46
2.B.10. O concluzie privind impactul social media	48
2.C. Teoriile conspirațiilor și impactul lor.....	52
2.C.1. Terminologie și definire	52
2.C.2. Factori determinanți și favorizanți. Mecanisme de facilitare	53
2.C.3. Perioada Covid-19.....	54
2.C.4. Narățiuni conspiraționiste în perioada pandemiei în România	56
3. Design de cercetare și metode	58
3.A. Obiective de cercetare.....	58
3.B. Întrebări de cercetare	60
3.C. Date și metode.....	63
3.C.1. Colectarea, selectarea și prelucrarea datelor. Text mining	63
3.C.2. Temele majore. Topic modeling	67
3.C.2.a. Definierea metodei.....	67
3.C.2.b. Caracteristicile metodei.....	71
3.C.2.c. Colectarea și prelucrarea datelor proprii	73
3.C.3. Comunicatorii. Analiză vizuală de rețea	77
3.C.3.a. Definierea metodei. Principii și aplicare	77
3.C.3.b. Influența în cadrul rețelelor.....	80
3.C.3.c. Rețele unimodale și rețele bimodale	82
3.C.3.d. Colectarea și prelucrarea datelor proprii	82
3.C.3.e. Analiza nodurilor influente și a comunităților formate în cadrul rețelei.....	84
3.C.4. Conținutul privilegiat în rețea. Analiza tematică a mesajelor dominante diseminate în cadrul rețelei.....	89
3.C.4.a. Colectarea și prelucrarea datelor.....	89
3.C.4.b. Definierea metodei.....	92
3.C.4.c. Identificarea atitudinii față de NATO	94
3.C.4.d. Identificarea teoriilor conspiraționiste	96
4. Analiza datelor	99
4.A. Perioada de control. 2019 – 2020	99

4.A.1. Temele majore. Topic modeling	99
4.A.1.a. Descrierea temelor	101
4.A.1.b. Concluzii preliminare	105
4.A.2. Sursele și fluxurile comunicării. Analiză de rețea	106
4.A.2.a. Analiza rețelei bimodale	106
4.A.2.b. Analiza rețelei unimodale	124
4.A.2.c. Concluzii preliminare.....	130
4.A.3. Conținutul privilegiat. Atitudinea față de NATO & narațiunile conspiraționiste. Analiză tematică.....	131
4.A.3.a. Atitudinea față de NATO - Teme centrale ale conținutului privilegiat	132
4.A.3.b. Narațiuni conspiraționiste - Teme centrale ale conținutului privilegiat	140
4.A.3.c. Concluzii preliminare.....	144
4.B. Șocul pandemic. 2020 – 2021	146
4.B.1. Temele majore. Topic modeling	146
4.B.1.a. Descrierea temelor.....	147
4.B.1.b. Concluzii preliminare.....	150
4.B.2 Sursele și fluxurile comunicării despre NATO. Analiză de rețea	151
4.B.2.a. Analiza rețelei bimodale.....	151
4.B.2.b. Analiza rețelei unimodale	170
4.B.2.c. Concluzii preliminare.....	175
4.B.3. Conținutul privilegiat. Atitudinea față de NATO & narațiunile conspiraționiste. Analiză tematică.....	175
4.B.3.a. Atitudinea față de NATO - Teme centrale ale conținutului privilegiat.....	176
4.B.3.b. Narațiuni conspiraționiste - Teme centrale ale conținutului privilegiat.....	180
4.B.3.c. Concluzii preliminare.....	184
4.C. Iminența și declanșarea războiului. 2021 – 2022.....	186
4.C.1. Temele majore. Topic modeling	186
4.C.1.a. Descrierea temelor.....	188
4.C.1.b. Concluzii preliminare.....	191
4.C.2. Sursele și fluxurile comunicării. Analiză de rețea.....	192
4.C.2.a. Analiza rețelei bimodale.....	192
4.C.2.b. Analiza rețelei unimodale	208
4.C.2.c. Concluzii preliminare.....	215
4.C.3. Conținutul privilegiat. Atitudinea față de NATO & narațiunile conspiraționiste. Analiză tematică.....	216
4.C.3.a. Atitudinea față de NATO - Teme centrale ale conținutului privilegiat.....	217
4.C.3.b. Narațiuni conspiraționiste - Teme centrale ale conținutului privilegiat.....	221
4.C.3.c. Concluzii preliminare.....	222
5. Concluzii	224
5.A. Temele centrale ale conversației online/Facebook despre NATO, 2019-2022.....	224
5.B. Sursele și fluxurile comunicării despre NATO pe Facebook, 2019-2022	232
5.C. Atitudini față de NATO în cadrul celui mai diseminat conținut, 2019-2022.....	241
5.D. Rolul jucat de teoriile conspiraționiste în cadrul conținutului despre NATO, 2019-2022	243
5.E. Modelul occidental în spațiul <i>online</i> românesc.....	244
5.F. Relevanța discuției pentru dezbateră publică românească. Teme de reflecție și perspective pentru pași viitori	249
6. Limite și dezvoltări ulterioare.....	256
6.A. Selectarea datelor	256
6.B. Sursele datelor	257

6.C. Prelucrarea datelor	257
6.D. Decizii privind analiza datelor, selecția de metode, instrumentele folosite	258
REFERINȚE	261
ANEXE.....	297
Anexa 1.	297
Anexa 2.	298
Anexa 3.	299
Anexa 4.	300
Anexa 5.	301
Anexa 6.	302
Anexa 7.	303
Anexa 8.	304
Anexa 9.	305
Anexa 10.	306
Anexa 11.	307
Anexa 12.	308
Anexa 13.	309

REZUMATUL TEZEI

Acest demers de cercetare și-a a propus, pe scurt, să exploreze tipul de informație la care este expus publicul din România în mediul online cu privire la instituțiile exponențiale pentru „modelul occidental” – mai precis NATO – în momente de criză societală, precum pandemia Covid-19 sau un război în regiune, folosind metode noi din sfera *computational social science* (Lazer et al., 2020), pentru evaluarea comunicării în spațiul public prin intermediul *new media* și *social media*. Scopul central a fost acela de a evalua dacă, în perioade de criză majoră, contextul informațional în care navighează publicul din România are potențialul de a produce, pe termen mediu și lung, modificări semnificative la nivelul orientărilor de tip valoric, care pot afecta stabilitatea sistemului democratic.

Suportul pentru sistemul politic democratic al cetățenilor unui stat se evaluează în formule diverse, unul dintre cele mai vechi și notabile cadre fiind cel schițat de David Easton (1975), pe trei dimensiuni cu grad din ce în ce mai mare de generalizare – atitudinea față de autorități, față de regim și față de comunitatea politică în ansamblu. Rafinând paradigma lui Easton, Russel Dalton (1998) crește gradul de concretețe a evaluării și propune un model axat pe cinci niveluri ale suportului politic – distingând între susținerea autorităților, a instituțiilor politice, a procesului politic, a principiilor și valorilor care stau la baza regimului democratic și, în fine, a comunității, adică a națiunii. În cercetările sociologice clasice, susținerea pentru democrație se evaluează concret prin indicatori precum suportul pentru principii democratice fundamentale – libertatea presei, drepturi egale, mulțumirea față de modul în care funcționează democrația în țară respectivă, încrederea în instituții democratice precum parlamentul sau partidele politice (Norris & Inglehart, 2019). În cazul României și în contextul particular al tranziției sale democratice, putem considera încrederea în UE și NATO – pilonii instituționali ai „modelului occidental” - drept parte a oricărei forme de evaluare a suportului pentru democrație, ele fiind atât reprezentări ale atitudinii față de instituții politice, dar și expresii ale atașamentului față de valori democratice. Formal, NATO este expresia unui efort comun de menținere a securității statelor membre „prin mijloace politice și militare” (Organizația Tratatului Nord-Atlantic, 2001, p. 23). Conform Tratatului NATO, statele membre sunt „angajate în salvagardarea libertății, a moștenirii comune și a civilizațiilor popoarelor pe care le reprezintă, pe baza principiilor democrației, libertății individuale și a literei legii” (NATO, 1949, par. 1). Prin urmare, NATO nu reprezintă doar o alianță militară, ci parte a unui cadru valoric mai larg, semnificativ pentru familia occidentală, pentru valorile pe care spațiul euro-atlantic le protejează. Citând doi președinți români implicați direct în procesul de integrare euro-atlantică, pentru un popor care a „ales ca model marea familie a democrațiilor occidentale,

al cărei simbol este NATO” (Constantinescu, 1997, par. 19), „actul de aderare la NATO [...] semnifica ancorarea noastră solidă în lumea euroatlantică” (Iliescu, 2011, p. 399). Am ales deci utilizarea NATO ca simbol instituțional al modelului occidental în România pentru obiectivele acestei analize.

Cercetarea abordată are relevanță din perspectiva științelor comunicării, din mai multe motive. Primul dintre acestea este asociat erei digitale: în contextul dezvoltării *new media* și *social media*, teza se concentrează asupra studierii unor procese de diseminare a informațiilor pornind de la premisa potențialei influențe a acestora asupra percepțiilor publicului, în cadrul impactului mai larg al tranziției digitale asupra societății. Cel de al doilea motiv ține de interdisciplinaritate: combinația de metode preluat din *computational social science* cu abordări calitative permite o analiză complexă, reflectând tendința curentă de a adopta instrumente metodologice variate pentru înțelegerea fenomenelor sociale. Un al treilea motiv vizează rolul comunicării în promovarea valorilor democratice, precum și implicațiile sale în plan social, rezultatele cercetării aplicate subliniind riscuri ale deficitului de comunicare pentru susținerea democrației și putând servi ca bază pentru strategii de comunicare publică împotriva dezinformării. În fine, concentrându-se asupra percepției instituțiilor occidentale în România, un stat post-tranziție cu o configurație particulară de circumstanțe istorice, economice, valorice în spațiul european, cercetarea oferă perspective noi în privința unor procese de comunicare ce au potențialul de a modela convingeri și comportamente, ce se pot dovedi relevante inclusiv pentru alte țări cu statut similar și care se confruntă cu provocări asemănătoare. Așadar, teza a urmărit să ofere o înțelegere nouă asupra modului în care informația este prezentată și vehiculată în epoca digitală și cum aceasta poate influența susținerea valorilor democratice într-o societate post-comunistă, pornind de la cazul României.

Teza nu a vizat identificarea prin metode de analiză sociologică a determinanților încrederii populației românești în modelul occidental, ci descrierea spațiului comunicațional care a definit acest model în perioada pre- și post-pandemie, care cuprinde și perioada pregătirii și declanșării invaziei ruse în Ucraina, cu accent pe reflectarea unei instituții-simbol pentru acest model – NATO, precum și investigarea narațiunilor potențial distructive provenite din sfera discuțiilor conspiraționiste. Cu ajutorul unor metode noi din sfera *computational social science*, dar și unor metode calitative, sunt vizate delimitarea, caracterizarea și interpretarea unui areal de comunicare relevant format în jurul acestei organizații, pentru a înțelege tipul de informație și de procese comunicaționale la care se expune consumatorul media român cu privire la NATO, genul de surse care joacă un rol dominant în acest areal și conținuturile care se bucură de expunere superioară.

Demersul pornește de la definirea semnificației *modelului occidental* ca simbol al atașamentului publicului românesc la valorile democratice, precum și a cadrului conceptual definit de Norris (2011) referitor la *deficitul democratic*, înțeles ca decalaj între aspirațiile și așteptările publicului față de sistemul democratic și percepția performanțelor efective ale acestuia, decalaj mediat și potențial accentuat de comunicarea prin intermediul *new media* și în special *social media*; potrivit acestei paradigme, orientările democratice, reflectate în atașamentul populației față de valorile democratice, întăresc legitimitatea sistemului politic democratic, încurajează procesele de consolidare democratică, favorizează atitudinea de respectare a legilor – pe scurt, funcționarea și rezistența democrației; în schimb, o legitimitate scăzută înseamnă potențial ridicat de slăbire a sistemului, care devine vulnerabil în fața unor atacuri din partea unor elite cu oferte alternative, de exemplu. Decalajul poate fi influențat din toate cele trei direcții care îl definesc sau mijlocesc – atașamentul democratic (care poate slăbi), performanța sistemului (care poate fi deficitară) sau procesele de comunicare ce facilitează relația dintre aceste două componente – și care pot afecta fie susținerea pentru valori, fie viziunea asupra eficienței sistemului. Pentru o parte din public, cel atașat ferm valorilor și principiilor democratice, decalajul poate lua forma dezamăgirii extreme față de lideri și instituții, ceea ce poate genera participare și protest – aceștia sunt *democrații nesatisfăcuți* de care vorbește, printre alții, Dalton (2017); pentru publicul a cărui încredere în sistem nu este consolidată și care privește cu tot mai mare scepticism rezultatele instituțiilor reprezentative pentru regim, acest decalaj poate duce la slăbirea susținerii pentru democrație. Vorbim aici despre *susținerea difuză* pentru sistemul politic (Easton, 1975), ce include legătura cetățeanului cu valorile și principiile acestuia, de o importanță crucială în statele cu democrații fragile sau post-tranziție (Norris, 2011), mai ales că în cazul unor democrații tinere, cetățenii care nu s-au format în societăți democratice tind să evalueze performanța sistemului prin prisma propriei situații economice (Peral, 2011). Consolidarea suportului difuz pentru democrație este ceea ce va contribui în societățile central și est-europene la crearea premiselor unei democrații stabile după modelul vestic (Voicu, 2010). Capitolul 2A al tezei, *Modelul democratic occidental. Rolul atașamentului pentru valorile democratice pentru stabilitatea sistemului democratic* fixează acest cadru conceptual.

Peisajul media s-a schimbat profund sub impactul tehnologiei, media tradiționale pierzându-și rolul exclusiv în procesul de distribuire a informației și asupra creării de conținut (Vlad & Becker, 2013), dar în această transformare a dispărut și controlul profesioniștilor asupra procesului de comunicare în masă. Migrația publicului către spațiul online și în special către platformele social media ca sursă de știri înseamnă că trebuie explorate conținutul și

caracteristicile acestui spațiu de comunicare pentru a înțelege riscurile creșterii acestui decalaj: „pentru a înțelege modul cum cetățenii își formează opinii, își modifică atitudinile și își motivează comportamentele, trebuie să înțelegem și tipul de informație politică la care aceștia sunt expuși prin intermediul social media” (Bode, 2016, p. 42). Astăzi platformele *social media* contează tot mai mult într-un rol de moderator și modelator al accesului la informația politică (González-Bailón et al., 2023). Fenomenul este cu atât mai important de investigat cu cât ultimii 10 ani au adus o intensificare a prezenței propagandei anti-occidentale în spațiul comunicațional românesc, iar ultimii trei ani au adus prima infodemie, respectiv declanșarea unui conflict militar la granițele României, inițiat de un actor statal cu poziționări anti-democratice.

Intenția inițială a proiectului a fost explorarea comunicării despre modelul occidental în spațiul online în contextul sesizării unor fluctuații la nivelul susținerii publicului românesc pentru actori statali și instituții reprezentative pentru acest construct, pe parcursul anilor 2012-2016. În plus, într-o cercetare din 2019, 58% dintre respondenții români erau de acord cu afirmația că UE se poate destrăma complet în următorii ani (European Council on Foreign Relations, 2019). Urmărind evoluțiile la nivelul opiniei publice precum încrederea populației românești în diverși actori geopolitici, în primul rând Uniunea Europeană și NATO (pilonii instituționali ai modelului occidental), remarcam accentuarea abruptă a tendinței de scădere a acestor indicatori. Astfel, încrederea în UE și NATO înregistra valori similare, care au oscilat – între anii 2014 și 2019 - între 60% și 65%, dar au început să scadă în februarie 2020 și au atins în iunie 2020 valoarea de 50-51%. Încrederea în SUA, oscilând în același interval de timp (2014-2019) între 45 și 55%, a ajuns în iunie 2020 la pragul de 38% (CPD SNSPA, 2021). Apariția epidemiei Covid-19 – un eveniment dinamic cu impact major în planul comunicării publice – a introdus o ruptură și a generat factori de influență noi asupra fenomenului care constituia universul inițial al cercetării.

Am constatat, astfel, nu doar adaptarea forțată a comunicatorilor instituționali la noul context public și noile priorități ale publicului, dar și un fenomen nou cu impact disruptiv la nivelul opiniei publice – emergența teoriilor conspirației, în contextul noii realități definite ca *infodemie* – „abundența de informații – unele corecte, altele nu – apărute în perioada unei epidemii” (WHO, 2020, par. 1), generate de prima pandemie ce coincide cu epoca digitală (Bârgăoanu & Durach, 2020). O infodemie „complică sarcina oamenilor de a identifica surse de încredere și orientări pe care se pot baza atunci când au nevoie” (WHO, 2020, par. 1), iar „știrile false se răspândesc mai rapid și mai ușor decât acest virus, și sunt la fel de periculoase” (Ghebreyesus, 2020, par. 45), iar „prin *social media*, acest fenomen este amplificat, ajunge mai

rapid și mai departe, precum virusurile care călătoresc prin intermediul oamenilor” (Sylvie Briand, director of Infectious Hazards Management la Organizația Mondială a Sănătății și responsabilă pentru strategia de combatere a riscurilor infodemiei, citată de Zarocostas, 2020, par. 4).

Rolul platformelor *social media* ca sursă de informații, inclusiv politice, este indiscutabil și probat atât de cercetări de tipul sondajelor care identifică modelele de consum media, cât și de alte tipuri de cercetări. Nu mai puțin investigat este și impactul consumului de *social media*, și în special impactul consumului de știri politice pe aceste platforme, asupra atitudinilor și comportamentelor politice, deși multiple studii subliniază nevoia clarificării și înțelegerii acestor mecanisme și efecte care definesc noul peisaj media (e.g., Bode, 2016; Lorenz-Spreen et al., 2022; González-Bailón & Lelkes, 2023; Lievrow, 2023). Adepții unei noi teorii a efectelor minimale, precum Iyengar (2019) consideră că, din motive ce țin de fragmentarea publicurilor și expunerea selectivă a acestora la știri, mesajele venite dinspre media au capacitate tot mai redusă de a influența opinii și atitudini, câtă vreme publicul își poate construi un flux personalizat de informații excluzând ceea ce nu-i suscită interesul. În același timp, Manuel Castells atrage atenția că internetul nu poate fi tratat (doar) ca sursă media, fiindcă publicul nu citește sau privește internetul așa cum face cu sursele tradiționale, ci „trăiește cu internetul” (2011, p. 64), neputându-se izola cu succes de aspecte ale acestuia care îl interesează mai puțin, precum politica. Compatibilă parțial cu această viziune, teoria expunerii incidentale la știri oferă explicații mixte – pe de o parte, adepții săi descoperă că publicul acumulează informație politică atunci când are acest tip de contact cu știrile (Lee & Kim, 2017), pe de altă parte ubicuitatea știrilor determină o supraestimare a percepției publicului privind propriul grad de informare și cunoaștere (Gil de Zúñiga et al., 2017; Lievrow, 2023), care în esență duce la vulnerabilitate în fața dezinformării. Capitolul 2B al tezei, *Era rețelelor și societatea-rețea. Impactul noilor modele de consum media*, detaliază principalele concluzii ale literaturii recente din domeniul comunicării raportat la obiectivul demersului curent.

Infodemia include, pe lângă știri false, și informații greșite (*misinformation*), tentative de dezinformare, zvonuri, precum și teorii ale conspirației - toate aceste sintagme descriptive s-au regăsit (conform The Lancet, 2020) în dezbaterile primei conferințe de infodemiologie (știința gestionării infodemiilor) organizate de Organizația Mondială a Sănătății în iulie 2020. Mai mult, un studiu coordonat de o echipă de experți cu specializări diverse, de la științe sociale la medicină (Islam et al., 2020) a extras o serie de narrative ce constituie zvonuri și teorii conspiraționiste din mediul online și a prezentat în paralel și numărul de victime reale ale unor

idei vehiculate în acest mod, arătând – deși, evident, fără a stabili o legătură cauzală explicită – impactul distructiv al acestui tip de narațiuni.

Teoriile conspiraționiste nu sunt specifice erei internetului, ci s-au asociat în special momentelor istorice de criză (Uscinski, 2019). Odată cu creșterea impactului *new media* și schimbarea modelelor de consum media în favoarea surselor de știri online, ele au rămas constant o prezență discretă atât la nivelul mass-media, cât și în conținutul conversațiilor online, în *social media* și pe platformele online asociate sau nu mass-media (forumuri, bloguri, comentarii la finalul articolelor de presă etc); în aceste spații mediatice, conspirațiile au avut tradițional un rol marginal, cu caracter de nișă, adesea reflectate în relațiile media tocmai prin prisma acestui caracter. În contextul pandemiei Covid-19, au apărut narațiuni conspiraționiste noi, alimentate de teama, incertitudinea și complexitatea situației (Comisia Europeană, 2020), care au tins să capete o vizibilitate mai mare atât în media, cât și în conversațiile online desfășurate în sfera *social media*, fapt ce a reflectat și a alimentat, deopotrivă, prevalența lor și influența lor crescută la nivelul publicului. Altfel spus, în perioada pandemiei Covid-19, în România conspirațiile au ieșit din periferia dezbaterii publice și au pătruns într-un spațiu (mai) central (Roșca, 2020; Dădăcuș, 2020), beneficiind de vizibilitate, interes și acoperire. Diseminarea lor a fost amplificată de factori precum, pe de o parte, rolul crescut al platformelor digitale de comunicare și al *social media* (ce au făcut posibilă o contagiune crescută) și, pe de altă parte, de actori interesați în acest sens („antreprenori ai conspirației” – Sunstein & Vermeule, 2009, p. 212).

Un număr de astfel de teorii conspiraționiste vehiculate au implicat direct sau indirect „Occidentul”, spațiul vestic în accepțiunea sa largă, conținând Europa și SUA. În plus, o serie de analize și evaluări academice, instituționale și mediatice apărute în acești ani au subliniat că în această perioadă au existat eforturi explicite, ale unor actori geopolitici cu istoric deja documentat de susținere a propagandei anti-occidentale, de a accentua diseminarea acestor narrative conspiraționiste, mizând tocmai pe efectul coroziv al acestora asupra încrederii populației în Vest și în modelul occidental. Printre aceste narrative se numără, de exemplu, ideea că cetățenii europeni nu se pot baza pe modelul democratic, care eșuează, în timp de modelul autoritarist este eficient (Bentzen, 2020), sau că originea virusului s-ar afla de fapt în spațiul occidental (Sultănescu, 2022). De altfel, un document oficial al Uniunii Europene identifica explicit actori geopolitici care au contribuit la amplificarea acestor narațiuni: „actori străini și unele țări terțe, în special Rusia și China, au desfășurat operațiuni de influență și campanii de dezinformare țintite în legătură cu COVID-19 (...), urmărind să submineze dezbaterile democratice și să adâncească polarizarea socială” (Comisia Europeană, 2020, p. 4). Rusia a

fost un actor statal invocat în acest context și de un raport al Departamentului de Stat al SUA (US Department of State/GEC, 2020).

Mai mult, literatura ne arată că suportul pentru conspirații este asociat cu încrederea redusă în instituții (inclusiv studii recente realizate în România confirmă această concluzie – e.g. Bârgăoanu et al., 2020; Achimescu et al., 2021) și cu respingerea autorității, scade disponibilitatea către participare normativă (dar crește disponibilitatea către participare non-normativă) și, în cazul conspirațiilor asociate cu teme medicale, este corelat cu comportamente de respingere a conformării la recomandările sanitare oficiale. Această din urmă asociere a fost testată – și confirmată – recent de un număr de studii cu referire directă la pandemia Covid-19 și atitudinea publicului față de conspirațiile asociate, respectiv, comportamentele medicale recomandate, în țări precum Marea Britanie și Statele Unite (Freeman et al., 2022; Allington & Dhavan, 2020; Allington et al., 2020; Imhoff & Lamberty, 2020).

În cadrul cercetărilor realizate alături de colegi din cadrul Centrului pentru promovarea Participării și Democrației (CPD) din SNSPA, am investigat, la rândul nostru, ce suport au narațiunile conspiraționiste la nivelul publicului din România, în ce măsură publicul care împărtășește aceste convingeri este mai puțin dispus să urmeze recomandările medicale oficiale și care este legătura dintre convingerile conspiraționiste și încrederea în actori geopolitici, euroatlantici sau estici. Am aflat, în aceste demersuri de cercetare, că împărtășirea credințelor conspiraționiste este asociată cu nerespectarea recomandărilor sanitare oficiale pentru ținerea sub control a epidemiei (Sultănescu et al., 2020). Mai mult, încrederea redusă în UE, NATO și SUA și încrederea mai ridicată în Rusia se asociază cu convingeri conspiraționiste mai puternice, care la rândul lor sunt asociate cu niveluri mai reduse ale îngrijorării legate de coronavirus și ale cunoștințelor legate de comportamentele corecte din punct de vedere medical; această atitudine este asociată cu o tendință mai scăzută de a respecta recomandările medicale menite să țină sub control epidemia. Practic, convingerile de tip conspiraționist pot avea rolul unui mediator între lipsa de încredere în Vest și nerespectarea sfaturilor autorităților în materie de sănătate. Acest lucru sugerează deci că deschiderea față de narativele anti-occidentale poate avea consecințe la nivelul comportamentului, cu efect direct în plan sanitar (Achimescu et al., 2021).

Tot în regiunea central-est-europeană, un studiu realizat recent în Slovacia (Onderco & Stoeckel, 2020) a investigat măsura în care gândirea de tip conspiraționist are implicații asupra convingerilor cetățenilor în materie de politică externă și a demonstrat că tendința de a avea

convingeri conspiraționiste este un predictor pentru suportul scăzut pentru Vest ca aliat geopolitic.

Ulterior, la finalul anului 2021, pe măsură ce impactul la nivelul sănătății publice, dar și în comunicarea publică, al pandemiei Covid-19 a început să se diminueze, s-a conturat tot mai clar amenințarea unui conflict în regiune, mai exact perspectiva ocupării de către Rusia a unor teritorii aparținând Ucrainei. Luna februarie a adus materializarea acestor intenții. Prezentarea pe larg de către mass media a desfășurării unui conflict armat foarte aproape de granițele României, precum și a unor analize și estimări referitoare la impactul acestor evoluții asupra țării noastre, evocarea unor riscuri și amenințări au reactivat teama de război în rândul populației și au creat o nouă ruptură, de un impact comparabil cu cel al șocului inițial al pandemiei. Investigarea discuțiilor din spațiul online despre NATO a căpătat astfel noi valențe, cu atât mai mult cu cât acest actor instituțional avea, de această dată, un rol de prim-plan în cadrul noilor evoluții, dat fiind specificul activității sale, iar narațiunile conspiraționiste au continuat să fie prezente în aceste spații de discuție. Capitolul 2C al tezei, *Teoriile conspirațiilor și impactul lor*, detaliază principalele direcții conturate de literatura de specialitate din domeniul psihologiei, comunicării politice și sociologiei în legătură cu rolul teoriilor conspiraționiste și potențialele lor efecte asupra comportamentului politic.

Capitolul 3, *Design de cercetare și metode*, explică obiectivele cercetării aplicate care a urmărit descrierea peisajului informațional circumscris comunicării despre NATO în spațiul online românesc, demers ghidat de cele patru întrebări de cercetare formulate în acest scop.

Așadar, am pornit acest demers de cercetare urmărind un scop exploratoriu – descrierea peisajului informațional care are în centru *modelul vestic/occidental*, la care este expus publicul românesc, în spațiul online, în contextul în care fluctuația încrederii în Vest în context pre-pandemic și pandemic poate sugera că, în momente de ruptură, valori ce păreau imuabile se pot clătina sub presiunea informațională multiplă. Prima provocare a cercetării ține de *conținut* – ce anume studiem, cum comprimăm un univers conceptual difuz sub forma unei variabile clare care să ghideze demersul de cercetare? Am optat pentru aproximarea reprezentării sale prin studierea comunicării despre o instituție reprezentativă și recunoscută drept unul dintre pilonii instituționali ai modelului occidental în România, NATO. Am optat pentru NATO atât pentru specificitatea sa relativ la tema studiată, dar și din motive ce țin de delimitarea sa clară ca actor geopolitic în principiu lipsit de valențe suplimentare, culturale sau economice. Alți termeni potențiali (precum UE sau SUA) conțin, cel puțin în mențiunile online, valențe diverse, multiple, conotații foarte variate – fie referitoare la cultură, economie sau societate în general.

Prin urmare, pentru precizie și concizie, opțiunea pentru NATO a fost una naturală. Pe parcursul cercetării, au apărut circumstanțe favorizante pentru această alegere – pandemia a creat un peisaj în care a devenit mai simplu de decupat implicarea unei instituții precise precum NATO, care acționează și comunică centralizat, comparativ cu UE, spre exemplu (UE este o instituție cu fațete diverse, cu forme de reprezentare multiplă, dar și cu responsabilități variate – fapt care se putea regăsi, de o manieră confuză, în analiza comunicării online asociate acestui termen). În plus, ulterior, finalul anului 2021 și începutul anului 2022 au adus escaladarea crizei din Ucraina, care a culminat cu invadarea de către Rusia a unor teritorii aparținând acestui stat. Deja, în acest context, echivalarea termenului NATO cu „modelul occidental” a părut un lucru natural, iar analiza conversației despre acest termen a căpătat sensuri și relevanțe suplimentare.

Unde se poartă, deci, „conversația online” despre NATO? Am pornit de la premisa că este un obiectiv nerealist încercarea de a evalua, în cadrul unui singur demers, comunicarea online din spații multiple precum presa online, platformele *social media*, forumuri, bloguri etc, atât din motive ce țin de amploarea acestui peisaj, cât și din considerente ce țin de disponibilitatea datelor și, mai ales, relevanța acestora. Nu e necesar să analizăm toată comunicarea online pentru a sintetiza esențialul care ne interesează – e important să identificăm spațiile cu adevărat relevante, pe care publicul le accesează cu preponderență. Studiul anual Digital News Report realizat de Reuters Institute de la University of Oxford (Newman et al., 2019; Newman et al., 2020; Newman et al., 2022) arată, prin rezultatele sale aferente consumului media pentru anul 2022, că 86% din publicul românesc utilizează spațiul online ca sursă de știri (83% în 2020), comparativ cu 64% care apelează la TV (76% în 2020) și 15% - la presa scrisă; iar atunci când sunt analizate platformele *social media* preferate, pe primul loc la distanță, se plasează Facebook (63% în 2022, 67% în 2020, 68% în 2019); cifrele au variații foarte mici, de maxim 5%, între diferitele categorii de vârstă. De altfel, la nivel global, Facebook a devenit treptat pe parcursul ultimilor ani o sursă predilectă de informare inclusiv despre politică, modelând profund modul în care publicul identifică și evaluează știrile (González-Bailón & Lelkes, 2023; Karnowski et al., 2017), iar cercetarea comunicării pe această platformă *social media* are deja o consistență conturată.

A doua provocare importantă a cercetării vizează *metodele*. Peisajul comunicării online, care a generat interesul principal pentru acest demers de cercetare, nu se poate studia și evalua eficient cu metode ce țin de alte medii de comunicare, deoarece platformele *social media* produc - și impun analizarea de - *Big Data*, date cu volum, viteză și varietate mare, foarte valoroase pentru științele sociale (Foster et al., 2021). Hâncean (2018) consideră că „investigarea Big Data pentru studiul comportamentelor sociale este consecința manifestă a

dezvoltării tehnologiilor și a posibilității explorării și cartografierii spațiului online”, în condițiile în care “internetul și arhivele electronice de date au devenit adevărate surse de informație pentru înțelegerea comportamentului social” (pp. 36-37). Realitatea Big Data, provocare la adresa cercetătorilor din domeniul științelor sociale care nu au pregătire în sfera informaticii sau statisticii avansate, a dus la conturarea și folosirea pe scară tot mai largă a metodelor computaționale (Lazer et al., 2020). Domenii precum *computational social science* sau *digital humanities*, care nu au astăzi traduceri exacte în limba română, devin tot mai mult parte centrală a cercetării în domeniul comunicării și *social media*, deoarece dezvoltă și perfecționează metode care facilitează analiza automată a unor volume mari de date, care altfel nu ar putea să fie analizate decât fragmentar, prin intermediul unor eșantioane foarte mici raportate la total, sau prin eforturi costisitoare și îndelungate. Considerând că adevărata provocare pentru cercetarea dezvoltată în jurul primului obiectiv formulat mai sus este identificarea, înțelegerea și aplicarea unor metode din sfera computațională pentru prelucrarea de Big Data din sfera comunicării online, am optat pentru utilizarea unor instrumente de acest tip, adaptate însă la condițiile obiective, asumând un rol intervenționist clar, pe parcursul fiecărei etape de prelucrare a datelor, și punând accent pe interpretarea de tip calitativ a unor rezultate cantitative. Am folosit astfel metode computaționale pentru extragerea și prelucrarea parțială a datelor, dar deciziile etapelor intermediare de prelucrare au aparținut cercetătorului, iar interpretarea s-a realizat după criterii calitative.

Astfel, primul aspect avut în vedere este evaluarea conținutului sau temelor acestei conversații online, conturat sub forma primei întrebări de cercetare:

IC1. Care sunt temele centrale ale conversației online (Facebook) despre NATO?

Cea de a doua întrebare de cercetare urmărește înțelegerea surselor centrale care susțin sau ghidează acest proces de comunicare, precum și a interacțiunilor dintre acestea, respectiv:

IC2. Care sunt principalii comunicatori despre NATO pe Facebook și cum se asociază aceștia?

Nu doar comunicatorii, ci și conținutul care s-a bucurat de un statut privilegiat pe platforma *social media* studiată este vizat de această analiză, din perspectiva evaluării orientării față de instituția studiată, NATO:

IC3. Care este conținutul românesc cel mai frecvent diseminat pe Facebook cu privire la NATO și care este atitudinea față de NATO în cadrul acestuia?

În fine, din motive ce țin de emergența recentă, pe parcursul intervalului de cercetare, a narațiunilor cu caracter conspiraționist în spațiul online și mai ales în spațiul delimitat de platformele *social media*, ultima întrebare de cercetare urmărește evaluarea impactului acestora, astfel:

IC4. Care este rolul jucat de teoriile conspiraționiste în cadrul celui mai diseminat conținut despre NATO?

Metodele de colectare a datelor, de prelucrare a acestora și de analiză au fost adaptate la fiecare dintre aceste obiective, ținând cont de specificitatea datelor și de disponibilitatea instrumentelor avute la dispoziție.

Așașadar, din nevoia de a prelucra Big Data pentru o analiză și interpretare cât mai corectă a datelor necesare explorării întrebărilor de cercetare, am utilizat o sursă automată de colectare a datelor, precum și, în diverse etape ale procesului de cercetare, instrumente de prelucrare a datelor bazate pe algoritmi, pentru suport în procesarea de volume mari de date.

Pentru a colecta datele necesare, am recurs la *text mining*, o tehnică ce presupune căutarea datelor necesare în cadrul unor baze de date textuale de largi dimensiuni (Krippendorf, 2019). Ca metodă de *text mining*, am folosit un instrument de colectare automată a mențiunilor despre NATO de pe Facebook, CrowdTangle, instrument care permite surprinderea mențiunilor inclusiv în cadrul grupurilor publice de Facebook, un spațiu extrem de relevant, pe lângă pagini și profiluri verificate, recurgând la construirea unei expresii de căutare booleană. Am extras astfel toate mențiunile despre NATO de pe platforma Facebook în limba română, separat pentru cele trei perioade de timp analizate, astfel:

- 1 martie 2019 – 1 martie 2020 – perioada pre-pandemică, pe care am folosit-o ca perioadă de control, ca termen de comparație pentru celelalte două;
- 1 martie 2020 – 1 martie 2021 – perioada pandemică, dominată de un eveniment excepțional – pandemia Covid-19 și infodemia corespunzătoare;
- 1 martie 2021 – 1 martie 2022 – perioadă ce include debutul războiului din Ucraina.

Au rezultat aproximativ 100.000 de mențiuni, care au fost triate și selectate, pentru a fi prelucrate cu fiecare metodă de cercetare utilizată după criterii și modalități detaliate precis la fiecare capitol în parte.

Astfel, principalele direcții ale cercetării, fixate de întrebările de cercetare, vizează să clarifice, să sistematizeze și să interpreteze mai multe categorii de informații, detaliate în cele ce urmează.

Prima categorie de date extrase și analizate se referă la temele principale ale comunicării despre NATO pe Facebook, extrase, cu ajutorul unor metode inovative de cercetare (explicate în continuare) de pe pagini și grupuri publice românești. În acest scop a fost utilizată metoda *topic modeling*, care este descrisă și argumentată cu trimiteri la literatura relevantă de dată recentă. Pe scurt, *topic modeling* este o metodă de analiză automată, care oferă reprezentări ale documentelor prin intermediul probabilităților acestora de a face parte dintr-un topic (Blei et al., 2003) și reprezentări ale întregului corpus prin gruparea documentelor în topice pe baza acelorași probabilități. Acesta funcționează pe baza unui abordări relaționale a semnificației cuvintelor (DiMaggio et al., 2013), alocând termenii în cadrul unor *topics* pe baza tendinței lor de a apărea împreună în cadrul acelorași documente. În mecanismul de utilizare a acestei metode am integrat însă o succesiune de pași de validare (Evans, 2014) și de interpretare calitativi (Ferri et al., 2018), pentru o cât mai mare acuratețe a concluziilor extrase, coerent cu direcțiile recomandate de literatura de specialitate de dată foarte recentă.

O a doua categorie de date se referă la structurarea comunicării pe Facebook despre NATO, din perspectiva principalilor comunicatori și a modului cum se asociază aceștia în funcție de conținutul diseminat, o abordare care aduce perspective noi și nuanțe importante, atât cu privire la sursele dominante, analizate pe mai multe criterii, cât și la comunitățile detectate, ce pot fi descrise și caracterizate pornind de la componența lor.

A treia categorie de observații analitice vizează modul în care s-au modificat comunicatorii, fluxurile și subiectele în contextul pandemiei și, ulterior, al războiului în regiune, o analiză ce oferă perspectivă de ansamblu și posibilitatea de a sesiza tendințe și evoluții.

Pentru aceste două categorii de analiză, a fost aplicată metoda analizei vizuale de rețea (Venturini et al., 2021) care organizează informația sub forma unei rețele care conectează emitenții de mesaje (paginile și grupurile de Facebook), precum și elemente din conținutul mesajelor (link-urile conținute în interiorul postărilor) pe baza interacțiunii dintre ele, ceea ce ne permite să identificăm actori semnificativi, conținut intens diseminat, precum și comunități create în interiorul rețelei în funcție de conținutul comun care s-a difuzat. Analiza rețelelor sociale descrie și interpretează un fenomen sau o structură pornind de la interacțiunile dintre unitățile componente, relațiile dintre aceste unități fiind punctul central de interes al acestei metode de cercetare (Wasserman & Faust, 1994). Metoda este tot mai frecvent folosită și pentru identificarea și măsurarea structurilor de semnificație (*meaning structures*), folosind proceduri cantitativiste pentru reducerea complexității unor elemente purtătoare de semnificație în scopul

rearanjării lor în structuri mai simple și mai facil de înțeles și interpretat (Mohr, 1998). Elementul referitor la vizualizare este important deoarece oferă informații suplimentare ce nu derivă automat din simpla studiere a datelor statistice – de exemplu, situarea în spațiu, apropierea sau depărtarea unor comunități din cadrul rețelei.

Conținutul diseminat cu precădere pe Facebook, acele elemente ale sale care s-au bucurat de o expunere puternică pe Facebook, determinată în funcție de o serie de criterii utilizate în analiză, face la rândul său obiectul unor categorii speciale de elemente analizate. Pe de o parte, am urmărit explorarea orientării față de NATO în cadrul conținutului cel mai puternic diseminat referitor la aceasta instituție, analizând tipurile de contexte în care au apărut aceste mențiuni cu vizibilitate aparte. Pe de altă parte, am explorat modul în care se structurează narativele conspiraționiste în interiorul acestui conținut. Pentru selectarea conținutului analizat aici, am pornit de la instrumentele oferite de analiza vizuală de rețea, iar pentru analiza efectivă am utilizat metoda calitativă a analizei tematice - o abordare calitativă folosită pe scară largă (Braun & Clarke, 2006), care pune accent pe extragerea de semnificații transmise prin intermediul unui text fără a ține cont de elementele formale sau structurale la care recurg autorii textului (Esin, 2011), insistând asupra deconstrucției narațiunilor aflate în subteranul textului. Abordarea are un caracter puternic inductiv și explorator și pune accent în special asupra conținutului latent, spre deosebire de analiza de conținut care se axează mai ales pe extragerea conținutului explicit.

Capitolul 4, *Analiza datelor*, descrie procesul de aplicare a acestor metode, precum și principalele rezultate identificate în urma aplicării metodelor. Pentru fiecare dintre cele trei intervale anuale supuse analizei, am detaliat procesul de analiză, parcurgând pe rând procesul analitic aferent fiecărei metode de cercetare utilizate: *topic modeling* – pentru identificarea temelor centrale din comunicarea despre NATO de pe Facebook (bazele de date supuse analizei au fost BD1TM, n=8985; BD2TM, n=8670; BD3TM, n=9747); analiza vizuală de rețea - pentru identificarea celor mai relevanți comunicatori, din mai multe perspective derivate din aplicarea unor metrice specifice acestei metode, precum și pentru identificarea și caracterizarea comunităților formate în cadrul acestor rețele (pentru primul interval supus analizei am analizat BD1AR, n=8990; pentru cel de al doilea interval, BD2AR, n=8677; respectiv, pentru ultimul interval, BD3AR, n=9785); analiza tematică, metodă ce a fost utilizată pentru caracterizarea conținutului care a beneficiat de cea mai mare expunere în spațiul acestor rețele definite anterior (bazele de date aferente fiecărui interval au inclus 25 de hyperlink-uri pentru fiecare an, în total incluse în 709 postări de Facebook), prin două tipuri de investigare a datelor – atât caracterizarea atitudinii față de NATO, cât și identificarea rolului deținut de narațiunile cu

caracter conspiraționist. În cazul fiecărui interval anual și pentru fiecare metodă în parte am explicat criteriile și procesul de selectare a datelor, elemente utile de context. De asemenea, am extras concluzii parțiale derivate din procesul analitic aferent fiecărei metode și fiecărui an.

Capitolul 5 sintetizează concluziile globale derivate din analiză, pentru fiecare dintre direcțiile ghidate de întrebările de cercetare, precum și concluzii de ansamblu, care plasează rezultatele obținute în spațiul conceptual definit de cadrul teoretic formulat anterior. Completând abordarea sectorială la care am recurs în concluziile parțiale din capitolul anterior, am extras, aici, concluzii longitudinale pentru întreaga perioadă de timp analizată (2019-2022), distincte, cu privire la temele comunicării despre NATO, surse și comunități, atitudinea față de NATO existentă în cadrul conținutului privilegiat, respectiv rolul narațiunilor conspiraționiste. Am identificat și interpretat, de asemenea, și principalele tendințe sesizate de-a lungul acestei perioade și am situat concluziile centrale în contextul dezbaterii publice românești, explicând relevanța lor și sugerând posibile lecții utile ce pot fi valorificate de pe urma acestei cercetări.

În ce privește temele centrale ale conversației online/Facebook despre NATO, 2019-2022, o primă concluzie se referă la numărul de teme (*topics*) extrase cu ajutorul instrumentului de analiză automată. Putem observa astfel că numărul de teme a înregistrat o tendință descrescătoare – dacă în primul interval anual analizat documentele s-au distribuit în șapte teme distincte, reflectând un caracter mai degrabă atomizat și eterogen al dezbaterii despre NATO din spațiul public, în anul următor, cel marcat de debutul pandemiei Covid-19, numărul temelor scade la șase, pentru ca în ultimul interval supus examinării să identificăm doar cinci teme. Această progresie reflectă inclusiv evoluția discuției despre NATO din spațiul public de la situația în care organizația era un actor mai degrabă de plan secund, un accesoriu al discuțiilor generale de politică internă și externă, la creșterea interesului pentru NATO ca actor global în contextul Covid-19, și în fine la transformarea sa în actor central pe fundalul tensiunilor dintre Rusia și Ucraina care au culminat cu declanșarea agresiunii militare ruse. Cu cât crește interesul public pentru rolul și implicarea publică a NATO, cu atât discuția se concentrează în teme mai puține și mai clar delimitate.

O altă concluzie se referă la *terminologia dominantă din cadrul acestor conversații*. Termenii „Romania” și „NATO” apar printre primii 10 în toți cei trei ani analizați, ca și „militar” și „țară”, explicabili prin specificul subiectelor în cadrul cărora se menționează NATO în contextul online studiat (discuții ce fac trimitere la domeniul militar, care face parte din definiția alianței nord-atlantice, respectiv referiri la „țară” fie în textele oficiale, fie în mesaje politice, fie în texte de tip analitic/retoric).

Cuvântul „român” este al cincilea cel mai folosit termen în primul an analizat, pentru ca în anul următor el să devină cel mai utilizat termen în corpusul examinat, cu o frecvență de aproape trei ori mai mare, reflectând cel mai probabil creșterea temperaturii politice în contextul alegerilor parlamentare și retorica specifică acestui climat, dar și volumul și diversitatea textelor ce includ speculații din sfera conspiraționistă, în special cele ce invocă acțiuni ale unor forțe sau actori externi cu impact asupra mediului intern. În perioada premergătoare declanșării războiului, termenul nu mai este prezent în top 10. La fel se întâmplă și cu termenul „stat”.

În toți cei trei ani regăsim distinct două teme ce reflectă comunicarea instituțională despre NATO, una grupând mesajele și anunțurile din sfera militară, cea de a doua incluzând texte despre evoluții și evenimente diplomatice și de securitate. Ambele cresc în volum (număr de termeni alocați temelor respective în cadrul corpusului de text) de la un an la altul, dar cu un ritm diferit, reflectând evoluția dezbaterii publice și amplificarea interesului publicului pentru anumite evoluții; topicul militar are ponderi similare în anul de control și în cel de debut al pandemiei (oscilând în jurul a 17-18%), pentru ca în anul declanșării războiului din Ucraina să crească la 21%; topicul ce grupează mențiunile în context diplomatic sau de securitate înregistrează în primul an o pondere de 13%, pentru ca în anul pandemiei să crească major la 22%, nivel la care rămâne și în anul marcat de tensiunile dintre Rusia și Ucraina.

Discuțiile cu conținut conspiraționist și speculativ sunt prezente în toți cei trei ani, înregistrând o creștere în volum și o diversificare în anul pandemiei Covid și rămânând prezente și relevante în anul începerii războiului din Ucraina. Este important de notat faptul că în ultimii doi ani, temele cu conținut conspiraționist includ și referiri la pandemia Covid-19 – aceasta funcționează ca un catalizator al considerațiilor de acest tip în spațiul online. Expunerea tot mai amplă a referirilor la NATO în contexte de tip contestatar al semnificației și rolului său oficial, în asociere cu speculații din zona conspiraționistă sau cu actori politici din sfera scepticismului euroatlantic indică un tip de amenințare explicită la adresa imaginii acestei organizații în spațiul public românesc.

În ce privește sursele și fluxurile comunicării despre NATO pe Facebook, 2019-2022, atunci când analizăm sursele dominante care au produs mențiuni despre NATO din perspectivă cantitativă (adică a numărului de postări care includ mențiuni despre NATO), remarcăm că, pe parcursul întregului interval de 36 de luni, 15 surse se regăsesc în fiecare dintre anii analizați în top 30. Dacă însă luăm în considerare un top 15 pentru fiecare an, doar 4 surse rămân pe această listă a tenacității în producerea de mențiuni despre NATO – paginile de Facebook ale Ministerului Apărării Naționale, ale surselor de presă Digi24 și Adevărul, precum și pagina

platformei Sputnik. Aceasta din urmă se remarcă printr-un efort susținut în ultimul an analizat, când și-a dublat numărul de postări care menționează NATO comparativ cu anul anterior. De altfel, în doi dintre anii analizați (primul și ultimul), Sputnik ocupă locul 5 din perspectiva cantității de conținut despre NATO produs.

Sursele pro-rusești sau anti-occidentale au produs constant conținut despre NATO (în special Sputnik), dar în ultimul an analizat, ele se regăsesc și pe lista comunicatorilor celor mai conectați sau capabili să genereze *engagement*.

Conversația despre NATO se organizează după criteriile ideologico-politice, inclusiv sub influența episoadelor electorale sau schimbărilor de guvern desfășurate în fiecare dintre cele trei intervale studiate. Politica are un rol, iar contextul poate justifica diferențe de comportamente online.

Există, pe de o parte, comunități dominate de surse pro-occidentale și surse asociate dreptei politice (fie că este vorba despre pagini și grupuri de susținere a președintelui Klaus Iohannis, a unor lideri ai Partidului Național Liberal, a unor lideri ai USR ori PLUS, de surse din zona mesajelor anti-corupție sau de formatori de opinie civici asociați acestor zone). Mai există, de asemenea, și clustere populate mai ales de surse anti-prezidențiale și anti-dreapta politică, inclusiv unele asociate unor emisiuni TV sau personalități media critice la adresa dreptei. Există, de asemenea, clustere organizate în jurul unor comunicatori din zona instituțională și politică militară.

Am identificat și comunități dominate de surse pro-rusești, ce vehiculează în primul rând conținut preluat de pe platforma Sputnik. În primii doi ani, acestea sunt separate, dar fără a fi periferice – dimpotrivă, geografic sunt situate în rețea în apropierea unor comunități importante, de obicei a celor anti-dreapta. În primii doi ani evaluați, din aceste comunități fac parte, pe lângă pagina Sputnik, și grupuri precum „Despre politică” (ce conține elemente conspiraționiste și destul de multe preluări de texte pro-rusești) și „Prietenii lui Vladimir Putin”. În anul ce precede războiul din Ucraina, regăsim în acest cluster și pagini asociate unor voci din sfera populistă (Diana Șoșoacă, Oana Lovin), precum și un rol mai proeminent pentru grupul „Prietenia Romania-Rusia/Я ЛЮБЛЮ РОССИЮ”. Mai mult, în versiunea unimodală a acestui cluster regăsim și o componentă puternică ce ține de promovarea mesajului partidului AUR sau a liderului acestuia, George Simion, inclusiv surse de presă asociate acestei zone (60m.ro, r3media.ro). Acesta este și anul când unii comunicatori din sfera pro-rusă își cresc relevanța devin influenți, facilitând fluxul de informații între zone diferite ale rețelei.

Cei mai importanți, relevanți și influenți comunicatori despre NATO rămân cei pro-occidentali, dar efortul unor surse anti-occidentale este substanțial. Sputnik, spre exemplu, a

produs conținut consistent în toată această perioadă, crescând ritmul în perioada de tensiune ce a prefațat războiul și devenind mai influent în acest an, din perspectiva accesului și conectării cu alte zone de comunicare din rețea. Când NATO a devenit un actor central, pe măsură ce situația geopolitică s-a complicat, mai mulți comunicatori din zona de presă centrală au preluat rolul de surse-cheie emitente de mesaje despre NATO.

Atitudini față de NATO în cadrul celui mai diseminat conținut, 2019-2022. Dacă prin metoda *topic modeling* am studiat și interpretat tiparele mari sesizabile în textul postărilor de Facebook ce au menționat NATO, de această dată vorbim despre conținutul extern pe care l-au difuzat cu prioritate participanții la această virtuală conversație despre NATO. L-am numit “conținut privilegiat” fiindcă am extras spre interpretare cele mai intens difuzate informații sau texte care au concentrat atenția în cadrul acestei rețele – în total 75 de documente, echivalând cu 75 de hyperlink-uri și 709 postări de Facebook. Conținutul astfel selectat a fost analizat cu o metodă calitativă – analiza tematică – deoarece am urmărit nu clasificarea unor documente punctuale, ci sesizarea unor tendințe narrative macro, ce se pot distinge printr-o privire de deasupra textelor efective, precum și, pe cât posibil, transformarea lor între cele trei intervale anuale.

O primă concluzie ține de *atomizarea dezbaterei în cel de al treilea an*. Când NATO a devenit actor al unei discuții centrale pe agenda publică (conflictul Rusia-Ucraina), discuția nu doar că a crescut în volum, dar a și fost invadată de surse multiple și s-a fragmentat în blocuri mai mici, motiv pentru care conținutul se diseminează în cercuri mai mici de surse co-interesate.

O a doua concluzie ține de *contextul care însoțește acest conținut privilegiat* în fiecare dintre cei trei ani examinați. Deși analiza este calitativă și se aplică unui eșantion relevant, nu reprezentativ, putem face considerații orientative de ordin cantitativ asupra acestui eșantion. În primul an, cele mai multe documente din eșantion (11 din 25) se referă la NATO în contexte favorabile și aproape la fel de multe sunt neutre; referirile sunt mai puțin angajante, iar bătăliile politice și electorale prelungite și în acest spațiu online implică mențiuni despre organizație fără o miză direct, adesea ca accesorii retorice sau ca parte din enumerări aseptice, fără contribuție efectivă la definirea publică a instituției, dar care creează totuși efectul implicării acesteia în dezbateri politice, chiar și ca element de fundal; tot în acest interval, mențiunile apar mai ales în articole de presă. În cel de al doilea an, tonul se acutizează - cele mai numeroase referiri de top (12 din 25) sunt negative și numărul celor neutre scade dramatic; proporția acestor mențiuni vizibile care apar în postări de Facebook este aproape similară cu proporția

celor incluse în articole de presă, ceea ce sugerează că despre NATO se discută mai direct și mai informal, iar referirile sunt mai puțin artificiale, retorice sau accidentale. În fine, în ultimul an ponderea documentelor în care se discută favorabil despre NATO este clar superioară (15 din 25) și domină clar mențiunile apărute în articole de presă, în general informative.

O a treia concluzie ține de *transformările tematicе și narrative*. Tematic, se observă evoluții destul de clare de la un interval anual la altul. În anul folosit ca interval de control, e pregnantă tema beneficiilor apartenenței la NATO, dar o bună parte dintre acestea sunt mai degrabă implicit formulate sau reprezentate simbolic. Invocarea instituției în discursurile politice se observă de asemenea cu destul de multă forță, aceasta fiind o altă temă dominantă, concomitent cu impactul relativ vizibil al narațiunilor ce conturează sau cel puțin fac trimitere la polarizarea NATO-Rusia. Temele negative sunt prezente și sunt dezvoltate diversificat, fără a fi însă numeroase. În anul pandemiei, beneficiile calității de membru NATO sunt doar un element de fundal; din nou menționarea organizației în dezbateri politice are un impact vizibil, fapt parțial explicabil prin evenimentele electorale și conflictele politice. Una dintre dezvoltările narrative recurente în această perioadă este cea referitoare la exploatarea României de către NATO și, simultan, se intensifică și interesul pentru polarizarea NATO-Rusia. Tema *NATO-agresor* este de asemenea bine reprezentată în acest interval. Ultimul an, cel dominat de apropierea și debutul războiului din Ucraina, cunoaște o revenire în forță a temei beneficiilor NATO, care sunt nu doar frecvent discutate, dar și mai aplicat și mai concret comparativ cu anii anteriori. Polarizarea NATO-Rusia este tema dominantă, din nou menționată în termeni concreți. Politizarea sau atacurile sunt mai degrabă sporadice, deși cel mai puternic diseminat document din acest eșantion este cel care cere ieșirea din NATO (și UE). Remarcăm aici și faptul că 15 din cele 25 de documente analizate datează din ultimele 2 luni ale intervalului anual, cele în care au marcat intensificarea considerabilă a ritmului mențiunilor.

În ce privește rolul jucat de teoriile conspiraționiste în cadrul conținutului despre NATO, 2019-2022, am constatat că elementele conspiraționiste sunt un filon prezent constant în datele analizate, ele având fluctuații explicabile prin evoluții de context. În intervalul de control, identificăm atât un topic separat dedicat acestor constructe în temele majore ale conversației online despre NATO, cât și narațiuni propagate vizibil, cu rol strategic în rețeaua de comunicare asociată NATO, parțial contaminate electoral. În anul pandemiei, conspirațiile se diversifică, astfel încât identificăm două clase separate pe criteriu teritorial (respectiv, conspirații locale sau globale), precum și dezvoltări specifice asociate pandemiei Covid-19. În ultimul an, analiza aplicată întregii baze de date scoate la suprafață o temă ce asociază

conspirațiile cu speculații geopolitice alimentate de iminența conflictului Rusia-Ucraina, și care tind să populeze spații comune cu discuțiile despre partidul populist AUR.

Conținutul de esență conspiraționistă tinde să fie, în cele mai multe cazuri, dezvoltat în construcții ample, încărcate, adevărate conglomerate de argumente, o concluzie aflată în linie cu rezultatele unor cercetări recente (e.g. Mendoza et al., 2023) despre diseminarea mai multor tipuri de dezinformare în sens larg. În cazurile, mai rare, când narațiunile sunt laconic redade, ele corespund unui alt tipar confirmat de studiile în domeniu – limbajul simplu și accesibil (Mendoza et al., 2023), uneori însoțit de reprezentări vizuale, imagine sau video, care ajută procesarea mai rapidă a mesajului (Madisson, 2014; Madisson & Ventsel, 2021)

Investigarea modului în care se discută despre o instituție-pilon a modelului occidental pe platforma social media dominantă din perspectiva rolului de informare în România devine esențială pentru înțelegerea fluxurilor de comunicare ce construiesc semnificații în percepția publicului (Castells, 2010) și modelează spațiile comunicaționale unde loialitățile sau convingerile publicului se pot consolida sau, dimpotrivă, vulnerabiliza (Pricopie, 2011). Diseminarea de informație prin intermediul *social media*, nu doar în sensul de formulare a unor mesaje, adică postare, ci și de partajare a lor (*sharing*) este noua realitate care modelează spațiul contemporan al comunicării, iar intermediarii sociali reprezentați de platformele *social media* moderează nu doar contactul cu știrile și informațiile, ci și influența altor canale media (Thorson & Wells, 2016). Însă aceste platforme sunt, prin caracterul lor accesibil și în principiu nefiltrat, foarte vulnerabile la dezinformare (Jamison et al., 2020). Am descoperit astfel prin metodele aplicate un peisaj informațional cu solide repere comunicaționale pro-occidentale, dar permeabil la construcții narrative anti-occidentale și conspiraționiste, unde sursele alternative capătă o influență în creștere, cel puțin în momente de criză.

În același timp, privirea atentă dincolo de trendurile cantitative, asupra conținutului vizibil și surselor relevante, ne ajută să detectăm, de exemplu, importanța unor comunicatori aparent marginali sau vizibilitatea unor narațiuni anti-occidentale ori conspiraționiste în intervalul vulnerabil comunicațional al primelor luni de pandemie. Capacitatea de adaptare și anduranță a surselor alternative și pro-ruse, precum și întrepătrunderea unora dintre acestea cu comunicatori din zona de susținere a politicianilor populiști sugerează o nișă stabilă a acestora în peisajul comunicării online, cu potențial durabil de generare și vehiculare de informații anti-occidentale. Există, în același timp, și contra-reacția extremă, care ia inclusiv forma constructelor conspiraționiste pro-occidentale. Dar tabloul continuă să fie dominat de surse pro-occidentale, cel puțin la momentul la care această analiză se încheie – martie 2022.

Aparent periferice sau inofensive, pseudo-mișcări precum Ro-Exit se pot hrăni din astfel de acumulări de expunere a publicului la informații fragmentare sau greșite și interpretări maligne sau manipulări intenționate, ajungând, sub radarul atenției publice, să creeze mase critice periculoase. Înțelegerea informației politice la care este expus publicul în *social media* devine esențială pentru înțelegerea modului cum acesta își formează atitudini și își fundamentează comportamente (Bode, 2016), mai ales într-o epocă în care platformele *social media* au un rol tot mai important în procesul de informare despre politică (González-Bailón et al., 2023), iar sesizarea și interpretarea fluxurilor de comunicare și conținuturilor care circulă în spații online relevante devine un proces de importanță critică pentru stabilitatea democratică.

Capitolul 6 al tezei este dedicat limitelor și potențialelor direcții viitoare ale cercetării. Astfel, am descris limite ce țin de sursele utilizate, selecția datelor, de prelucrarea acestora, precum și de decizii privind analiza, metodele și instrumentele folosite în cadrul cercetării.